

A Magyar Elektronikus Könyvtár új fejlesztési koncepciója 1997-ben, és az intézményesülés kérdései

Napjaink könyvtári-informatikai forradalmának fontos összetevője a digitálisnak, elektronikusnak egyaránt nevezett, számítógéppel olvasható dokumentumok könyvtára. Az elektronikus könyvtárak (maradjunk ennél az elnevezésnél) világszerte tapasztalható rohamos fellendülésének Magyarország már 1993-tól, a kezdetektől részese volt, hála néhány lelkes fiatal szakember munkájának. Az alábbiakban a t. olvasó megismerkedhet a jelenleg már mintegy 1600 katalogizált dokumentumot tartalmazó Magyar Elektronikus Könyvtár továbbfejlesztési koncepciójának rövid történetével, és közreadjuk a MEK intézményesülési és továbbfejlesztési tervét (változatlan formában).

Az MKM Kulturális Örökség Főosztálya és Könyvtári Osztálya idén, az MKE 29. kecskeméti vándorgyűlésen tette közzé elképzeléseit a könyvtári rendszer telematikai fejlesztéséről. Ebben az anyagban külön tervként említették a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) támogatását.

Ezután Skaliczki Judit, a Könyvtári Osztály vezetője egy személyes megbeszélésen erősítette meg ezzel kapcsolatos terveiket, és kért fel egyben bennünket, a MEK szervezőit, dolgozzunk ki egy átfogó tervezetet a MEK továbbfejlesztésére.

Ennek a tervezetnek a kidolgozására más irányból is kaptunk ösztönzést, sőt felhívást. Egyrészt a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) Könyvtári Szakmai Kollégiuma kiírásán a nyár végén nyert pályázatunk feltételül szabta egy részletes MEK-tervezet kidolgozását, publikációját és nyilvános vitáját. Másrészt a MEK olyan stádiumba jutott, hogy mindenképpen szükségessé vált az eddigi koncepció újragondolása, az intézményesülés, egy magasabb szervezeti forma felé való elmozdulás.

A tervezet kidolgozását a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) Elektronikus Könyvtár Szekciója 1997. október 3-án megtartott ülésén kezdtük meg, amelyen jelen voltak a MEK szervezői és aktív munkatársai is. Ott volt többek között mint szekciótág, Tószegi Zsuzsanna, a Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár létrehozására megalakult Neumann János Kulturális Szolgáltató Közhasznú Társaság ügyvezető igazgatója.

A szekcióülésen egy OSZK-ban tartott nyilvános Neumann-tájékoztatón és -kerekasztal-beszél-

getésen, továbbá néhány találkozón és az Interneten megbeszéléseket folytattunk a létrehozandó Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár, valamint a MEK viszonyáról, munkamegosztásáról, együttműködési lehetőségeiről. Ezeknek a megbeszéléseknek az iránya tükröződött a MEK koncepciójáról közben már készülő anyagban is. A jövőbeni együttműködés egyik és első konkrét megvalósulásaként a Neumann János Kulturális Szolgáltató Közhasznú Társaság, az MKE Elektronikus Könyvtári Szekciója a MEK képviselőjében, és a KFKI Rézecske- és Magfizikai Kutatóintézet (RMKI) közös pályázatát adott be október végén az NKA Digitális Kultúra ad hoc Kollégiumához. A pályázat többek között kulturális örökségünk további jelentős műveinek digitalizálását vállalta az Arcanum Adatbázis Kft. és az Interpopulart Könyvkiadó, valamint a KFKI RMKI Hálózati Központ kivitelezésében.

A fenti megbeszélések után nagy erővel indult meg a MEK-koncepció kidolgozása a hálózaton folytatott elektronikus levélváltások nyomán. A koncepció kialakításáért külön köszönetet érdemel Sándori Zsuzsanna (Richter Gedeon Gyógyszergyár Műszaki Könyvtár), aki az alapvető megközelítés és a struktúra kimunkálásában segített, valamint Drótos László (MEK), aki a szöveg végső formába öntését végezte. Rajtuk kívül még sokan segítettek hasznos tanácsokkal, véleményükkel a tervezet kialakítását, amit ezúton is nagyon köszönök mindenkinek.

A kidolgozott anyagot az MKM Könyvtári Osztályán is bemutattuk. A minisztériumban biztosítottak bennünket arról, hogy a MEK támogatása szervezeten beleillik a közgyűjtemények telematikai fejlesztés-

tésébe. A támogatás és segítség konkrét módjáról a közeljövőben folytatódna a tárgyalások.

A MEK-konceptió végleges szövegét e bevezető után olvashatják az érdeklődők. Természetesen elektronikus formában is megtalálható a hálózaton, a MEK faliújságján (gopher://gopher.mek.iif.hu:7070/00/porta/bbs/mkm.hun), valamint az MKE

Elektronikus Könyvtár Szekció Web-szerverének irattárában is (http://pollux.bibl.u-szeged.hu/mke_eksz). A koncepció szövegéről, jövőbeni elképzeléseinkről szeretnénk nyilvános vitát is szervezni a közeljövőben a hazai könyvtári közösség, minden érdeklődő részvételével.

A Magyar Elektronikus Könyvtár intézményesülési és továbbfejlesztési terve

1997. október

A hagyományos könyvtárak világa az ezer éve konvergáló fejlődés révén nagyjából hasonló képet mutat mindenhol, ám az elektronikus könyvtárépítés ma még gyerekcipőben jár. Gyakorlatilag Gutenberg után vagyunk 5–6 évvel, nyilván nem nagyon tudunk végleges dolgokat mondani a semmi eddighez nem hasonlítható újfajta dokumentumokról. De azt tudjuk, hogy bármilyen hordozón, bárkitől is jelenjenek meg a dokumentumok, azt nekünk könyvtárosoknak össze kell gyűjtenünk, hogy egy könnyen és gyorsan használható rendszerben az emberek megtalálják azokat, s az utókorra is hitelesen átszámazhatóak legyenek. Az új dokumentumtípusok most alakulnak ki, és most változtatják meg a sok száz éves szokásokat a kezelésüket illetően is. Ezért annyiféle elektronikus könyvtár van, ahányat létrehozta. S nyilván e sokaság összegyűlt tapasztalatai teszik majd lehetővé, hogy a 21. század embere nagyjából világos képpel rendelkezzen arról, hogy hol és hogyan kell használnia a kibertér és az új médiák anyagait.

A Magyar Elektronikus Könyvtár a hasonló nemzetközi projektek közül a jelentősek közé tartozik, mind állományát, mind pedig kidolgozott struktúráját, szabályait illetően. A ráfordítás, szervezeti háttér összehasonlításában pedig még ennél is előkelőbb hely illeti meg. Nyilvánvaló, hogy akár kísérleti (pilot) jellegét (a fenti kérdések megválaszolásához), akár gyakorlati fontosságát tekintjük (hiszen a dokumentumok szaporodnak, és nyomtalanul eltűnnek/tűnnének), nem lehet néhány ember magánügye, még csak egy szakma önkéntes vállalkozása sem. A magyar könyvtárügy szakmai múltja is kötelez arra, hogy ne csupán a külföldi eredmények adaptációjára várjunk, hanem magunk is alakítsuk a születő elektronikus könyvtárosság jövőképét. S hál' istennek, a magyar „tartalomipar” is van akkora, és a gyarapodás is olyan, hogy „termékeit” már most fel kell dolgozni.

1. Célkitűzések

Az Internet rohamos hazai terjedésével a mennyiség mellett mind fontosabbá válik már a minőség kérdése is: a rendszerezett, megbízható és a felhasználók igényeihez minél jobban igazodó információforrások létrehozása, működtetése. A néhány könyvtáros magánkezdeményezéseként indult, és három éve az NIIF központi gépén (<http://www.mek.iif.hu>) állandó szolgáltatásként üzemelő Magyar Elektronikus Könyvtár is megérett arra, hogy egy biztos háttérrel rendelkező, megkérdőjelezhetetlenül MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR legyen belőle, amely **összegyűjti, feldolgozza** és rendszerezett formában **szolgáltatja a magyar vonatkozású elektronikus dokumentumokat** egy nyilvános és ingyenes rendszeren keresztül. Emellett **ösztönzi a hazai elektronikus publikálást**, tematikusan rendezett **címlistát gondoz** a gyűjtőkörébe tartozó egyéb internetes forrásokról, valamint online **tájékoztató szolgálatot tart fenn** az Internet-felhasználók referenzkérdéseinek megválaszolására. A MEK a benne található tartalomnak, az évek során kikristályosodott fejlesztési és szolgáltatási gyakorlatnak, s az időközben kialakult ismertségének, önkéntes segítő táborának és kapcsolatrendszerének köszönhetően megbízható alapot nyújt ezeknek a céloknak a megvalósításához – olyan alapot, amely jelenleg egyedülálló az országban.

2. Eredmények

Egy magyar elektronikus könyvtár létrehozásának ötlete gyakorlatilag az Internet- és a CD-ROM-kiadványok hazai elterjedésével egy időben, még 1993-ban merült fel néhány könyvtári informatikusban. Az eredeti cél a világhálózaton egyre súlyosabb problémává váló „információs káosz” elkerülése volt, legalább a magyar vonatkozású, tudo-

mányos, oktatási vagy kulturális szempontból „értékesebb” információforrások, szöveges elektronikus dokumentumok területén. Erre a feladatra a hagyományos könyvtárak nem voltak felkészülve, csak egy nagyon rugalmas, a legkorszerűbb technikákat használni képes, „virtuális” szerveződéssel lehetett a kihívásnak megfelelni. Emellett szerettük volna ösztönözni azt is, hogy az Interneten minél több magyar nyelvű anyag jelenjen meg a nyomasztó túlsúlyban levő angol szövegek mellett, hiszen egyfajta nemzetek közötti „kulturális verseny” is zajlik a világhálón. A hálózati forrásokon kívül a magyar CD-ROM- és mágneslemez kiadványokon, újságmelléleteken megjelenő, önálló szöveges dokumentumok feldolgozása és online szolgáltatása is szerepelt a tervek között. Egy ilyen „széles körű” elképzelés akkoriban világvizonylatban is újszerűnek számított, mert a legtöbb hasonló külföldi projekt vagy csak meghatározott témák, illetve dokumentumtípusok géprevitelét vagy gyűjtését tűzte ki célul, vagy pedig mindenféle könyvtári feldolgozás nélkül gyűjtött hálózati címeket vagy elektronikus dokumentumokat.

➤ 1994 tavaszán, a Hálózaton és konferenciákon folytatott szakmai vita után megkezdődött a könyvtár szervezése, egy „működési szabályzat” kialakítása, és néhány kisebb gyűjtemény létrehozása tesztelési célokból egyetemi számítógépeken. A kezdeményezést a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program rövidesen felkarolta, és felajánlotta saját számítógépes rendszerét; így 1995-től a MEK az NIIF egyik „felhasználói projektjeként” épül és szolgáltat – Web-, (többféle ékezetes) gopher- és FTP-felületen át egyaránt. Az Internet és az X.25 hálózaton kívül néhány hónapja a gyűjtemény a telefonvonalakon működő Fidonet rendszeren is elérhető, egy MEK-Net nevű területen. Saját CD-ROM-ot ugyan még nem tudunk kiadni, de egyre több hazai CD-n jelennek meg a MEK-ből származó dokumentumok.

➤ A MEK nemcsak azért különleges, mert éppen időben indult, és kezdettől fogva egy országos és általános gyűjtőkörű ingyenes közkönyvtár létrehozását tűzte ki célul, hanem azért is, mert az NIIF – rendkívül értékes és megbízható – technikai segítségén kívül mindenféle pénzügyi háttér nélkül, a benne részt vevők önkéntes „társadalmi munkájával” jött létre és működik most is. (Az 1997 nyarán elnyert 600 ezer forintos NKA pályázati támogatás az első eset, hogy lehetőségünk lesz bizonyos dologi kiadásokat megtéríteni, valamint régóta esedékes fejlesztéseket finanszírozni.) A MEK „pénz- és érdektelen” jellege nagyon sok önkéntest tudott megmozgatni itthon és külföldön egyaránt. Rövid idő alatt kialakult egy olyan mozgalom,

melyre manapság ritkán van példa: az emberek elkezdték „összehordani” kedvenc műveiket, abban bízva, hogy ha mások is ezt teszik, végül létrejön egy mindenkinek hasznos könyvtár. Az alulírott három „főkönyvtáros” mellett tucatnyi más könyvtáros és számítástechnikus dolgozik több-kevesebb rendszerességgel a MEK-en, és száznál is több azoknak a „külső munkatársaknak” a száma (tanárok, diákok, kutatók, írók, újságírók, magánemberek), akik gépeléssel, digitalizálással, anyaggyűjtéssel, népszerűsítéssel, szervezéssel, fordítással segítik a könyvtárat. A MEK különleges „léggöre”, szellemisége segített abban is, hogy sikerült több íróval és kiadóval megállapodni, akik műveik, illetve kiadványaik közül néhányat a jogdíjakról lemondva, ingyen adnak át a könyvtárnak. Ez a laza, virtuális szerveződés egyben (talán az első hazai) jó példa arra, hogy hogyan is működik a közeljövőben egyre fontosabbá váló távmunka, és hogy hogyan tudnak hosszabb távon is együtt dolgozni olyan emberek, akik közül sokan sohasem látták egymást.

➤ A MEK saját gyűjteménye jelenleg kb. 1600 katalogizált dokumentumból áll (könyvek, tanulmányok, szótárak, szakdolgozatok, novellák, versek stb.). Az állománynak mintegy a fele szépirodalom. A klasszikus művek között külön figyelmet szentelünk a közép- és általános iskolai kötelező olvasmányoknak, és egy gyorsan gyarapodó gyűjteményünk van a mai magyar irodalom képviselőinek műveiből is. Az Interpopulart Könyvkiadóval, az Arcanum Adatbázis Kft.-vel és az Írószövetséggel kialakult együttműködésnek köszönhetően a korábban jellemző spontán gyarapodás mellett most már lehetőségünk van tudatos gyűjtésre is (pl. minden kötelező irodalom, minden élő magyar író legalább egy műve). A tudományos és oktatási témájú dokumentumok közül jelentős többek közt a „Könyvtártan”, a „Számítástechnika”, a „Közgazdaságtan”, a „Pedagógia” és a „Szociológia” polcok tartalma. Az alapvetően szöveges dokumentumok mellett már térképeket és kottákat is gyűjtünk.

➤ Saját állományunkon kívül van egy több mint ezer címet tartalmazó, tematikus rendezettségű listánk a MEK „Virtuális könyvtárában” olyan információforrásokról, amelyek más szolgáltató gépeken találhatóak. Itt a teljesség igényével igyekszünk gyűjteni és frissen tartani a magyar elektronikus újságok és folyóiratok elérési címét (jelenleg kb. 200 tételből áll ez a lista). Ezenkívül gyűjtjük a hazai könyvtárak online szolgáltatásainak és a magyar hálózati levelezőcsoportoknak a címeit is. A MEK ismertségének köszönhetően egyre többen jelentik be nálunk ilyen jellegű új szolgáltatásaikat.

- A könyvtár jelenlegi gyűjteményén kívül (mely természetesen még kicsi egy hagyományos könyvtár állományához viszonyítva) legalább olyan fontos az a sok tapasztalat, amit a MEK könyvtárosai az évek során az elektronikus dokumentumok kezelésével, formázásával, katalogizálásával és szolgáltatásával, valamint a copyrightjogok elektronikus környezetben való érvényesítésével kapcsolatban szereztek. Ezek mind olyan problémák, amelyeknek a helyes kezelését és lehetséges megoldásait csak a gyakorlatban lehet elsajátítani – ráadásul egy állandóan változó környezetben. Ugyancsak a mindennapi munka során derült ki, hogy milyen nagy szükség van az Interneten olyan tájékoztató szolgáltatásokra, melyeket a hagyományos könyvtárakban a referenzkönyvtárosok végeznek. A MEK használói a legkülönbözőbb irodalom- és információkutatási kérdéseket teszik fel, vagy éppen technikai segítséget kérnek, így lassan önálló szolgáltatássá válik a MEK-en belül is az ilyenfajta tájékoztatás.
- Látványos eredményeket sikerült elérni a szolgáltatás megismertetése terén. A hálózaton, a különböző konferenciákon és bemutatókon, valamint a hagyományos médiában folytatott tudatos népszerűsítő tevékenységnek köszönhetően a MEK az egyik legismertebb hazai Internet-szolgáltatás lett: felkerült a Magyar Honlap kezdőoldalára és a Repeta műsor Web-lapjaira, és sok más helyről is van rá hivatkozás; több újságcikk jelent meg róla a szakmai és a napilapokban (ezek szövege megtalálható a MEK „Irártárában”); számos rádió- és televízióműsorban is szerepelt. A könyvtárnak havonta több ezer „olvasója” van a világ minden részéről (annak ellenére, hogy alapvetően egy magyar nyelvű szolgáltatásról van szó). A külföldi felhasználók közül a legtöbben az USA-ból, Svédországból, Szlovákiából, Romániából, Németországból, Ausztráliából és Angliából érkeznek. A nemzetközi ismertséget tovább növelheti, hogy a MEK részt vesz az Olaszországban most szerveződő „Alexandria” projektben (<http://www.liberaliber.it/alexandria/>), amely a világ elektronikus könyvtárait kívánja összefogni egyetlen rendszerben.
- 1997 tavaszán a Magyar Könyvtárosok Egyesületén (MKE) belül megalakult az Elektronikus Könyvtár Szekció (EKSZ), melynek egyik feladata a MEK szakmai támogatása és jogi személyként való képviselete. Ennek első eredménye a fent említett sikeres Nemzeti Kulturális Alap pályázat volt, melyet az EKSZ a MEK továbbfejlesztése céljából nyújtott be. A különböző intézményekkel, szervezetekkel való együttműködések megteremtik a lehetőségét annak, hogy a MEK technikája, tapasztalatai, vagy

gyűjteményének részei más magyar elektronikus könyvtári vagy szöveggyűjteményi kezdeményezéseknél is hasznosuljanak. Például a Dataware cég segítségével a közönhetően megoldódott a MEK katalógusának konvertálása a Voyager integrált könyvtári rendszerbe. Az elektronikus dokumentumok már bekerülnek a KLTE és a JATE OPAC szolgáltatásaiba is, továbbá a teljes MEK katalógus – más magyar könyvtárakkal együtt – a KözEIKat rendszeren keresztül is lekérdezhető. Ugyancsak fontos együttműködési, kapcsolódási lehetőségek nyílnak a most induló Sulinet projekttel, a Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtárral és az MKM tervezett elektronikus tan- könyv-adatbázisával.

3. Árnyoldalak

- Egyre komolyabb gondot okoz, hogy nincsenek „főállású” MEK-könyvtárosok. A gyarapodás a legaktívabb résztvevők ráfordítható szabadidejétől és személyes kapcsolataitól függ. Az egyes területek állománya ennek következtében egyenetlenül fejlődik, sok szakterületnek egyáltalán nincs „gazdája”. A mostani létszámmal és munkamódszerekkel még a jelenlegi szolgáltatási, gyarapodási szint fenntartása sem garantálható. Eközben a feladatok sokkal gyorsabb ütemben szaporodnak és válnak egyre szerteágazóbbá, mintsem hogy a rendelkezésre álló eszközökkel mozgósítható munkaerő ezzel lépést tudjon tartani.
- Pénz hiányában a klasszikus magyar irodalom és egyéb „alpművek” digitalizálásánál nem tudunk megrendelőként fellépni, csak javasolni és kérni tudunk. A művek „ajándékként” kerülnek a könyvtárba, nincs lehetőségünk megvásárolni a kiadói jogokat, fizetni a szerzőknek vagy az elektronikus dokumentumok készítőinek. Így sok fontos szerző vagy mű továbbra is hiányozni fog a gyűjteményből, melyeknek pedig egy MAGYAR könyvtárban feltétlenül ott kellene lenniük. Ugyancsak jogdíjfizetési akadályai vannak annak, hogy a magyar irodalom legfontosabb alkotásait idegen nyelvű fordításban is elhelyezhessük a MEK-ben.
- A tartalmi/mennyiségi növekedés mellett egyre nagyobb az igény a minőségi szolgáltatásra is. A „nagyközönségnek” szánt egyszerű formátumú és egyenetlen minőségű dokumentumok mellett szükség lenne tudományos célokra is alkalmas, gondosan válogatott és korrektúrázott szövegekre, valamint a Web hipertext és multimédia képességeit kihasználó „látványosabb” anyagokra is. Bár a lehetőségekhez képest eddig is igyekeztünk az Internetre átlago-

san jellemző minőségénél magasabb szolgáltatási színvonalat és alacsonyabb hibaszázalékot elérni, de ez is egy olyan terület, ahol a jelenlegi lehetőségeink elégtelenek. Ugyancsak fontos lenne a dokumentumok sokkal szakszerűbb, szabványos könyvtári leírása és tartalmi feltárása. Ez az állomány (beleértve a „Virtuális könyvtár” anyagát is) teljes vagy részleges újrakatalogizálását igényelné a nemzetközi leírási szabványok és a MARC alapú csereformátum figyelembevételével, valamint szükség volna egy tezauszra a tárgyszavazáshoz, és a névalakok egységesítéséhez egy besorolási állományra (authority file). Ezek a fejlesztések lehetővé tennék, hogy a MEK gyűjteménye a mostaninál jobban be tudjon épülni a hazai könyvtárak számítógépes katalógusaiba, és ezek az elektronikus dokumentumok a szabványos bibliográfiai leírásoknak köszönhetően bármely magyar (és külföldi) könyvtár állományába bekerülhessenek.

- A profi katalogizálók mellett nagy szükség lenne egy állandó programozóra és Web-mesterre is, mert a MEK felhasználói felülete is megérett a korszerűsítésre. Régóta tervezett feladat például a teljes Web felület és a teljesszövegű keresési lehetőség megvalósítása. További gond, hogy a központi szolgáltatógépen kívül nincsenek korszerű hardver- és szoftvereszközeink a szövegek számítógépre vitelére, formázására, konvertálására.
- Megoldatlan a MEK jogi képviselete is. Egyrészt nincs, aki utánajárna és tisztázná az elektronikus dokumentumok esetén egyébként is eléggé szabályozatlan copyrightügyeket, másrészt a könyvtár tartalma – éppen „elektronikus” állapota miatt – nagyon egyszerűen eltolajdonítható, céljaival ellentétesen is felhasználható, és mivel a MEK nem jogi személy, nincs abban a helyzetben, hogy ilyen esetben pert indítson. (Ezen a helyzeten alapvetően az MKE EKSZ megalakulása sem változtatott.)

4. Lehetőségek

A MEK fennállása óta most először (és valószínűleg nem utoljára) kerültünk szembe a lényeges szervezeti változtatás és ezen belül az intézményesülés szükségességével. Intézményesülésen egy önálló MEK-irodát értünk, főállású munkatársakkal, legalább az alapvető működéshez szükséges stabil költségvetési és számítástechnikai háttérrel. Egy ilyen átalakulás biztosíthatná a 2. pontban ismertetett eredmények megőrzését, a 3. pontban felsorolt gondok megoldását, és új lehetőségeket nyitna meg az elektronikus könyvtár „műfaja” előtt.

- Megfelelő szervezeti és adminisztrációs háttérrel az eddiginél sokkal nagyobb számban lehetne mozgósítani egyetemi-, szak- és közkönyvtárakat; oktatási, tudományos és kulturális intézményeket; kiadókat, cégeket és magánszemélyeket. Az anyagok gyűjtésében, a mindennapi feladatok elvégzésében, egy folyamatos „ügyelet” és közönségszolgálat ellátásában különleges szerep juthatna a könyvtáros-informatikus hallgatónak, akiknek ez kiváló „gyakorló terep” lenne a később rájuk váró feladatok elsajátításához. A szövegrögzítésbe be lehetne vonni a Sulinet diákjait is. A MEK egyes tematikus polcainak egy-egy intézmény (pl. szakkönyvtár vagy egyetemi tanszék) válhatna gazdájává. A fontosabb folyóiratcikkek analitikus feldolgozása már megkezdődött a MEK-ben, ezt a munkát is ki kellene terjeszteni „virtuális” szakreferensek vagy a megfelelő szakkönyvtárak bevonásával. A gyűjteményt szükség szerint fizikailag decentralizálni is lehetne, illetve helyi különgyűjtemények is kialakíthatók lennének, amelyek egy közös felületen keresztül érhetők el.
- A MEK-ben kialakított „Virtuális könyvtár” a magyar Internet-források minél teljesebb körű, könyvtárosi igényességgel kialakított katalógusává lehetne fejleszteni. Szakterületi felosztásban egy-egy intézmény (kutatóintézet, tanszék vagy könyvtár) vállalhatná fel a profiljának megfelelő információforrások címeinek gyűjtését és katalogizálását. Szervezettebbé lehetne tenni az új vagy megváltozott szolgáltatások bejelentésének mechanizmusát is – ez sokat segítené a gyorsan változó Internet címek nyomon követésében.
- A saját és a virtuális gyűjtemény MARC formátumú bibliográfiai rekordjait letöltve ezek a dokumentumok vagy szolgáltatások más könyvtárak katalógusaiba és a most szerveződő országos osztott katalógusba (MOKKA) is átvehető lennének. Fontos volna az elektronikus újságok szabványos MARC katalógusteleiteinek elkészítése is, beépítve a KLTE Könyvtárában használt ún. PURL szerver lehetőségeit, amellyel jobban nyomon lehet követni a változó elérési helyű hálózati periodikákat. A formai és tartalmi feltárás módszereinek kidolgozásában együtt lehetne működni például az MKE illetékes szekcióival, az OSZK-val és a KLTE Könyvtárával.
- Hozzáértők bevonásával a legkülönbözőbb területeken össze lehetne állítani azoknak az alapszövegeknek a listáját, amelyeket célszerű mielőbb elektronikusan rögzíteni. A legnagyobb hangsúlyt a közoktatás számára fontos anyagokra kell fektetni, figyelembe véve pl. a Fővárosi Pedagógiai Intézetben a NAT-hoz kapcsolo-

lódó irodalomról készülő bibliográfiát (melynek részleteit már meg is kaptuk). Anyagi források birtokában a MEK megrendelhetné vagy megvehetné a gyűjteményéből hiányzó műveket, és egy új, tudatos állománygyarapítási politikát alakíthatnánk ki, illetve koordinálhatnánk a különböző okokból már folyó szervezett vagy önkéntes digitalizálási törekvéseket.

- Az intézményesült MEK – megnövekedett rangjának és ismertségének köszönhetően – kedvezőbb pozícióból alkudozhatna szerzői jogi kérdésekben, és jóval szélesebb szerzői/kiadói körből gyűjthetné a digitalizált műveket. Hivatalos támogatással az is elképzelhető lehetne, hogy bizonyos könyvekből, tankönyvekből, multimédia anyagokból a MEK elektronikus „köteles példányt” kapna (pl. az NKA és az MKM által finanszírozott kiadványokból). Lehetőség lenne továbbá olyan szerződéseket kötni az elektronikus könyvtár működéséhez szükséges szoftverek elkészítésére, amelyek garantálnák a programok és a felhasználói felületek karbantartását, és a gyorsan változó igényekhez igazodó folyamatos továbbfejlesztését.
- Egy „materializálódó” MEK a mainál eredményesebben vehetne részt különböző pályázatokon, kérhetne támogatást hazai és külföldi alapítványoktól és más szervezetektől, szerezhetne szponzorokat a számítástechnikai, távközlési és kulturális vállalkozások, cégek közül. Az anyagi lehetőségeket egy saját alapítvány létrehozásával is bővíteni lehetne, amelybe mindazok küldhetnének pénzádományokat, akik rokonszenveznek a MEK céljaival, de nem áll módjukban munkával hozzájárulni a könyvtár építéséhez, vagy akik egy konkrét kedvenc művük vagy szerzőjük mielőbbi digitalizálását szeretnék támogatni.
- A MEK a szolgáltatás mellett archiválási funkciót is vállalhatna (pl. a kereskedelmi forgalomba kerülő nyomtatott művek számítógépes kiadói példányai esetében) anélkül, hogy ezeket egy szerződésben megadott idő előtt nyilvánosan hozzáférhetővé tenné. Továbbá helyet adhatna új elektronikus újságoknak, folyóiratoknak, illetve archiválhatná a már lezárt és az eredeti szolgáltatógépről később várhatóan „eltűnő” e-lapok megjelent példányait is.
- A MEK keretében már működő online tájékoztatást országos hírű, professzionális referenzszolgáltatássá lehetne fejleszteni. A „Kérdezd meg egy könyvtárostól!” szlogen szellemében ez lehetne a legfontosabb és legszínvonalasabb tájékoztatási csomópont a magyar Interneten, ahová a hazai hálózathasználók (és a könyvtárosok!) gyakorlatilag bármilyen kérdéssel fordulhatnak.

- Mivel előbb-utóbb minden könyvtárban fel fognak merülni az elektronikus, sőt virtuális gyűjtemények kezelésével kapcsolatos nehézségek, a MEK tapasztalatszerző, tesztelő helyként is működne, a problémáknak elébe menve, a különböző lehetséges megoldásokkal és a legújabb technikákkal kísérletezve. Ez a „pilot” szerep már eddig is jellemző volt a MEK-re, de intézményesülve jóval könnyebben lehetne megosztani a kollégákkal az elektronikus könyvtár témájában összegyűlt tapasztalatokat.

5. Feltételek

A MEK virtuálisból valóságos intézménnyé való átalakítása bizonyos veszélyeket is magában rejt: elveszhetnek azok az értékek, amelyeket az évek során sikerült kialakítanunk. Fel kell készülnünk arra, hogy megfelelő garanciák beépítésével elejét vegyük ezeknek a veszteségeknek.

- Még egy kezdetben biztosnak tűnő anyagi támogatás is kiszámíthatatlanná válhat később. Idővel felmerülhet egy olyan elvárás, hogy a MEK szolgáltatásai egy részéért pénzt kérjen, vagy csak az Internet-használók egy meghatározott körének biztosítsa a hozzáférést. Egy ilyen lépés alapjaiban ásná alá a MEK-hez kapcsolódó önkéntes mozgalmat, megtörné a szolgáltatás közhasznúságának fényét, és ellentétes lenne a kiindulási céllal: egy nyilvános és ingyenes közkönyvtár létrehozásával. Ezért az intézményesülés alapfeltételeként le kell szögeznünk, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtár nevű szolgáltatás mindig és mindenkinek ingyenes marad.
- Az intézményesülés egy új korszakot jelent a MEK történetében. Mindenki, aki valamilyen értéket lát a könyvtár eddigi 3 éves működésében, fontosnak tartja ezeknek az értékeknek a folytonosságát. Ennek egyik garanciája a személyek folytonossága. Ezért szeretnénk biztosítva látni, hogy a projektben eddig kulcspozíciót ellátó emberek közül azok, akik ezt kívánják, továbbra is vezető szerepet, illetve beleszólási jogot kapjanak a könyvtár jövőjének alakításában.
- A folytonosság másik biztosítéka a központi szolgáltatás folyamatossága és stabil helye, amelynek címe már számos helyen be van jegyezve az Interneten, és fel van tüntetve valamennyi MEK dokumentum elején. Az NIIF központi gépe és a hozzá tartozó rendszerfelügyelet kiváló technikai háttérnek bizonyult az elmúlt években az elektronikus könyvtár üzemeltetéséhez, és már a jelenlegi műszaki színvonalon is még évekig képes lesz kielégíteni a MEK fejlesztőinek és használóinak számítástechni-

kai, hálózati igényeit. Rövidesen rátelepítik a Voyager könyvtári rendszert, amely a MEK leendő „profi” katalógusának szoftverháttérre is lehet. (Az ezt a rendszert használó KLTE Könyvtár volt az első az országban, amelyik felhasználta a MARC 856-os mezőjének az elektronikus dokumentumok leírására vonatkozó lehetőségeit. Erre a tapasztalatra és az ottani kollégák együttműködésére építve tervezük egy MARC-nak megfelelő, új MEK katalógus kialakítását.) Ugyancsak az egyik NIIF gépen működik jó ideje a könyvtár építésével kapcsolatos ügyek megbeszélésére és az olvasói véleménynyilvánításra szolgáló MEK-L levelezőlista. Mindezeket a szolgáltatásokat tehát több szempontból is célszerűtlen máshová vinni. Ez természetesen nem zárja ki, hogy más gépekre is tükrözhető a MEK anyagai, kialakíthatók helyi másolatok, alternatív felhasználói felületek, különgyűjtemények. Sőt ez kifejezetten kívánatos, és már most is több példa van rá. Az Internet szellemének megfelelően a MEK-nek egy hálózaton elosztott, több helyen fejlesztett és sokféle módon hozzáférhető rendszerre kell válnia.

- A MEK lényeges jellemzője, hogy nagyon különböző intézmények, illetve a bennük dolgozó személyek vesznek részt a fejlesztésében. Ebből a sokféleségből számos előny származott eddig is: megakadályozta, hogy tartalmilag vagy formailag egysíkúvá váljon a könyvtár, és állandó kísérletezésre, alternatív megoldásokra ösztönzött. Ezt az előnyt feltétlenül meg kell őrizni akkor is, ha a MEK szervezetileg egyetlen intézmény keretében működik tovább. Optimális esetben minden eddigi résztvevő tovább dolgozhatna benne, és nyitott maradna új partnerek belépése irányában is (beleértve – az eddigi hagyományoknak megfelelően – „magánszemélyek” közreműködését is). Mindenki azokat a feladatokat látna el, amelyekhez a legjobban ért. Például: az MKE, az OSZK, a KLTE és a JATE Könyvtára jelentené a szakmai, tudományos háttérrel; az NIIF biztosítaná a központi szolgáltatás technikai alapját; a HUNGARNET bizonyos alapítványi és pályázati adminisztrációs feladatokat látna el; az egyetemi és szakkönyvtárak, valamint a könyvtártani tanszékek adnák a gyűjtő és katalogizáló munkaerőt és szaktudást, és közülük egyesek kísérleti műhelyként is működnének stb. Külön kérdés a most szerveződő Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtárhoz való viszony, amelynek tervei közt részben a MEK-hez hasonló célok is szerepelnek. A jelenlegi elképzelések alapján úgy látszik, hogy a két projekt nem vetélytársa, hanem jó kiegészítője lehet egymásnak: a Neumann J. Könyvtár pél-

dául elláthatná a magyar kultúra „tömeges”, szervezett digitalizálásának feladatát, és a gépre vitt művek szabadon és hálózaton könnyen terjeszhető részét a MEK keretében (is) szolgáltatnánk. A MEK pedig eddigi gyűjteményét (vagy annak a Neumann J. Könyvtár gyűjtőkörébe tartozó részét) és az évek során összegyűlt „know-how”-t ajánlhatná fel cserébe, addig is, amíg a Neumann J. Könyvtár saját online szolgáltatásai beindulnak. Más feladatok megosztása is elképzelhető, mindenképpen szükséges a koordináció a párhuzamosságok elkerülése érdekében.

Összefoglalva: a Magyar Elektronikus Könyvtárral az a célunk, hogy legyen a magyar nyelvű (alapvetően szöveges) elektronikus dokumentumoknak egy általános gyűjtőkörű könyvtára, amely ingyenes és nyilvános szolgáltatásként minden hálózathasználónak egyforma eséllyel biztosítja a digitális szövegekhez való hozzáférés lehetőségét, és a magyar szép- és szakirodalom darabjait az Internet segítségével eljuttatja a világ minden részére. Több mint 3 éve dolgozunk ezen a feladaton, és egyre több tennivalót látunk magunk előtt a klasszikus művek széles körű digitalizálásától és korrektúrájától kezdve, a hálózati információforrások rendszerezésén és katalogizálásán át, az online referenzszolgálat és a továbbképzési lehetőségek kiaknázásáig. E teendők teljesítésének üteme jórészt az anyagi és szervezeti háttér megteremtésének függvénye. Kihívásainkat gyökeresen és kedvezően befolyásolhatja egy esetleges intézményesülés, amibe azonban csak átgondolt garanciák mellett szabad belevágnunk.

Internet, 1997. október 20.

Kokas Károly **Moldován István** **Drótos László**
(JATE Könyvtár) (BKE Könyvtár) (ME Könyvtár)

Cikkek a MEK-ről

Dombi Gábor: Első Szövegvilnyosítás Társaság
– Népszabadság, 1995. október 7.

Gerlóczy Ferenc: Elektronikus könyvtárak (Virtuális utópia)
– HVG, 1996. június 29.

Kétéves a Magyar Elektronikus Könyvtár
– Esti Hírlap, 1996. szeptember 4.

Klasszikusaink elektronikus könyvtárban
– Új Magyarország, 1996. szeptember 5.

Devich Márton: Olvasóterem és polcok a számítógépekben

– Magyar Nemzet, 1996. november 30.

Magyar Elektronikus Könyvtár – a kortárs irodalom szolgálatában

– Napi Gazdaság (Pihenő Napi), 1997. február 14.

Németh Csaba: Épül a Magyar Elektronikus Könyvtár

– Élet és Tudomány (Diákoldal), 1997. március 14.

Toót H. Zsolt: Otthon is felkereshetjük a könyvtár olvasótermét

– Vasárnapi Hírek, 1997. március 16.

Szentpéteri András: Gondolatok az elektronikus könyvtárban

– Kurír, 1997. április 18.

Az Internet vadvírága

– Reader's Digest, 1997. május

Gyarmati László: Kedvenc helyem

– Computer Panoráma, 1997. augusztus

Négyesi Károly: A jövő könyvtárai (Magyar Elektronikus Könyvtár – Project Gutenberg)

– CHIP, 1997. szeptember

Andrassew Iván: Egész évben könyvhét

– iNteRNeTTo, 1997. szeptember 15.

Ezenkívül tucatnál többször foglalkoztak a MEK-kel különféle rádióműsorok (pl. Petőfi „Modemidők”, Calypso), szerepelt különféle televízióműsorokban (pl. MTV „PC-ABC”, TV3 „Negyedóra informatika”), s említésre méltó, hogy idegen nyelvű orgánumban is jelent meg róla cikk (pl. finnül). A MEK-kel foglalkozó szakpublikációk száma is jelentős (pl. TMT, Könyvtári Levelező/lap), és jó néhány könyvtári és egyéb tudományos rendezvényen, konferencián hangzott el előadás a MEK-ről (pl. MKE-vándorgyűlés, különböző MKE-szekciók rendezvényei, Networkshop, DAT-konferenciák).

Néhány név a MEK munkatársai, valamint eddigi segítői és támogatói közül

Könyvtárosok:

Kokas Károly – NIIF-es képviselő (projektvezető)

Drótos László – ME Központi Könyvtára (főkönyvtáros)

Moldován István – BKE Központi Könyvtára (főkönyvtáros)

Szalai Istvánné – MTA KFKI (könyvtáros)

Tapolcai Ágnes – Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtár (könyvtáros)

Számítástechnikusok:

Vitéz Gáborné – Miskolci Egyetem, Számítóközpont (programozás)

Major Zoltán – Internet-Sopron Egyesület (HTML szerkesztés)

Perlaki Attila – Miskolci Egyetem Informatikai Intézet (HTML szerkesztés)

Bodnár József – Miskolci Egyetem, Számítóközpont (programozás)

Jancsekity Ferenc – Balaton BBS (Fidonet MEK-Net üzemeltetés)

Szervezők, népszerűsítők:

Andrassew Iván – Írószövetség (mai magyar irodalom)

Golden Dániel – ELTE (szépirodalom)

Nyíró András – iNteRNeTTo (népszerűsítés)

Nagy Miklós – NIIF Koordinációs Iroda (szervezés)

Pártai Lucia – Calypso Rádió (népszerűsítés)

Szilágyi Árpád – Petőfi Rádió (népszerűsítés)

Tóth Beatrix – NIIF Koordinációs Iroda (ügyintézés)

Zimányi Magdolna – MTA KFKI (magyar irodalom)

Jogász:

Klicsu László – Alkotmánybíróság (jogi tanácsok)

Szkennelő:

Werner Zsolt (szépirodalom digitalizálása)

Fordító:

Visegrády Tamás Lajos – University of New Hampshire (angol fordítás)

Kiadók, kiadványszerkesztők:

Biszak Sándor – Arcanum Adatbázis Kft. (CD-ROM-kiadványok)

Fogarasi István – Interpopulart Könyvkiadó (klasszikus irodalom)

Réti György – SCORIA Stúdió Budapest (kották)

Szundy László – Datcom.hu (egyházi és szépirodalom)

Illés Tibor – ITBooks DTP Stúdió (szépirodalom)

Szépalom Kiadó (szépirodalom)

Katona József Színház (színdarabok)

Írók, költők:

Szántó Piroska (író)

Jókai Anna (író)

Révbiro Tamás (író, fordító)

Tudósok, kutatók:

Bakonyi Péter – HUNGARNET-elnök

Kéri Katalin – JPTE Pedagógiai Tanszék

Kis Tamás – KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Nyíri Kristóf – akadémikus, filozófus

Sziji Jolán – Hadtörténelmi Levéltár

Tőkei Ferenc – akadémikus, filozófus

Vajda Erik – MKE-elnök

Intézmények:

Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (technikai háttér)

Magyar Könyvtárosok Egyesülete (szakmai háttér)

Magyar Könyvtárosok Egyesülete Elektronikus Könyvtár
Szekció (szakmai háttér)
HUNGARNET Egyesület (adminisztrációs háttér)
iNteRNeTTo Magazin – IDG Lapkiadó (népszerűsítés)
Dataware Kft. (Voyager katalógus)
Neumann János Kulturális Szolgáltató Közhasznú Társaság (együttműködés)

MKE EKSZ tag:

Szőnyi Éva (BKE Központi Könyvtár)

A MEK lista tagjai:

Gordos László (Budapest, Városháza)
Király Péter (Miskolci Egyetem Könyvtára)
Pály Anna (JATE EK)
Pálfi Éva (ELTE Egyetemi Könyvtár)
Sándori Zsuzsanna (Richter Gedeon Rt. szakkönyvtára)
Válas György (OMIKK)

(A fenti lista korántsem teljes, csak a MEK táborának sokszínűségét szerettük volna bemutatni vele.)

Beérkezett: 1997. XI. 5-én.

Rendezvénynaptár

Európai telematika: Az információs társadalom fejlesztése

Barcelona, 1998. február 4–7.

Szervező: Margot Donkersloot
CONCORD Project
CSC Datacentralen
14. Avenue d'Hyppocrate
B-1932 Woluwe St. Etienne
Belgium
Tel.: +32 2 714 7595
Fax: +32 2 721 3357
E-mail: conference@cse.de.be

**Az információban gazdag társadalom felé
2. ICCC/IFIP konferencia az elektronikus publikálásról**

Budapest, 1998. április 20–22.

Szervező: Fytton Rowland
Second ICCC/IFIP Conference
on Electronic Publishing,
Department of Information and Library
Studies,
Loughborough University,
Leicestershire LE11 3TU, UK
Tel.: +44 1509 223039
Fax: +44 1509 223053
E-mail: J.F.Rowland@lboro.ac.uk

5. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál

Budapest, 1998. április 24–26.

Szervező: Magyar Könyvkiadók és
Könyvterjesztők Egyesülete
1051 Budapest, Vörösmarty tér 1.
Tel.: 118-4710, 118-4758
Fax: 118-4581

MTTN '98 Magyar Technológiatranszfer Napok

Budapest, 1998. május 26–27.

Szervező: Gödri Csilla
Nemzetközi Technológiai Intézet
Budapest VI., Munkácsy M. u. 16.
Tel.: 301-2030
Fax: 332-3774
E-mail: neti@mail.neti.hu

Könyvtárak és egyesületek egy változó világban: új technológiák és együttműködési formák

Sudak (Kırım, Ukrajna), 1998. június 6–14.

Szervező: Organizing Committee
Fax: +7(095)921 98 62
Telex: 411118 bgpnt su
E-mail: CRIMEA98@gpntb.msk.su
URL: http://gpntb.iitp.ru/crimea98

26. Könyvtár- és Információtudományi Nyári Iskola

Aberystwyth (Wales), 1998. június 13 –július 9.

Szervező: Chris Armstrong
Director, IGSS
Centre for Information Quality
Management
Tel.: +44 1974 251441
E-mail: lisqual@cix.compulink.co.uk
http://www.dil.aber.ac.uk/IGSS/

Digitális könyvtárak '98. 3. ACM-konferencia a digitális könyvtárakról

Pittsburgh (USA), 1998. június 23–26.

Szervező: Robert M. Akscyn
RD2 213A Evans Road, Export
PA 15632 USA
E-mail: rma@ks.com